

ВІДГУК
офіційного опонента, кандидата психологічних наук Фурмана А.А.
на дисертаційну роботу Варе Ірини Сергіївни
“Особливості формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх
психологів”,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Дисертаційна робота здобувачки присвячена проблемі формування смисложиттєвих орієнтацій студентів-психологів, що на сьогодні є вельми актуальною в теорії і практиці сучасної вищої освіти. Динамічна та змістовна трансформація ціннісно-смыслового спрямування сучасної молоді вимагає детального вивчення з метою максимізації впливу ВНЗ на свідомість юних наступників з позицій їхнього особистісного та фахового самовдосконалення. В дослідженнях авторки аксіосфера майбутніх психологів постає у проблемному контексті взаємозв'язку їх особистісних і професійних рис-якостей, обстоюваних ними цінностей, життєвих намірів, фахової спрямованості та конструювання на цій основі узагальненої світоглядної позиції, опосередкованої смисложиттєвими орієнтаціями самої індивідуальності.

Глибокий науковий аналіз досліджуваної проблематики дав змогу авторці цілісно описати структуру і супідрядність смисложиттєвих орієнтацій особистості, а їхнє синергійне поєднання в аксіосфері студентів-психологів дозволяє констатувати сформованість основних вартісно-смыслових засновків особистісної екзистенції як повномірного буття в усіх проявах життєздійснення. До очевидних переваг дослідження І.С. Варе варто віднести й повномірну реалізацію нею системного підходу до психологічного висвітлення взаємозв'язку фахового і смисложиттєвого компонентів у становленні психолога-професіонала.

Інтелектуальна рефлексія теоретичної частини дослідження постулює постання смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів через систему цінностей, яка визнається особистістю як екзистенційний простір при виборі і

конкретизації життєвих цілей. Авторка висновує, що феноменологія смислу життя та смисложиттєвих орієнтацій належить до мотиваційно-конативного та аксіопсихологічного аспектів розвитку людини в актах самоплекання і самовдосконалення з задіянням індивідуалістичної концепції стилю життя як стратегічного механізму самоздійснення.

У першому розділі “Смисл як системотвірна основа активності суб’єкта” здійснено структурно-функціональний аналіз складників аксіосфери студентів психологічного амплуа.

Основними здобутками першого розділу є:

1. Проведено систематичний і ґрунтовний аналіз формовиявів ціннісно-смислової сфери, в якій розкривається сутність особистості, адже її вартості і смисли є осереддям життєактивності як процесу предметного й умоглядного освоєння людиною світу і самої себе, що здійснюється через смисложиттєве орієнтування як унікально-одухотворене осягнення своєї місії чи буттєвого призначення.

2. На рівні науково-психологічної рефлексії аргументовано, що смисложиттєві орієнтації є утворенням свідомості, мають соціально-психологічну генезу та пов’язані з суб’єктивними цінностями й об’єктивними вартостями середовища, які є визначальними у формуванні світоглядних і буттєвих запитів студентів-психологів на шляху до професійного становлення. Тож цінності мають соціальний характер й одночасно є суто індивідуальним феноменом, що формовиявляється у системі смисложиттєвих орієнтацій як впливового складника аксіосфери особистості.

3. Здійснено глибокий аналіз супідрядності становлення ціннісно-смислової сфери особистості з її індивідуальними рисами-якостями, котрі розглядаються з позицій професійної самосвідомості як цілісної системи. Виявлено тісний зв’язок смисложиттєвих орієнтацій із: 1) спрямованістю особистості, що опосередковується соціальним порозумінням; 2) системою інтегрованих смислових настанов, які визначають сутнісні характеристики діяльності та рівень фахової активності; 3) пізнавальними домаганнями і

допитливістю студента-психолога; 4) соціальною ситуацією розвитку, що культивує особистісно-професійну самореалізацію; 5) мотиваційно-діяльною підсферою, що налаштовує та коригує діяльність психолога-дослідника і психолога-практика.

Основними здобутками **другого розділу** “Змістові аспекти формування смисложиттєвих орієнтацій” є:

1. Висвітлені основні стратегічні підходи, організація та побудова емпіричного дослідження, що ґрунтуються на розумінні сутності пріоритетних шляхів оволодіння професією психолога, специфіки розвитку і функціонування смисложиттєвих переваг, що є вагомим чинником активізації екзистенційних ресурсів особистості. Уточнено систему рис-якостей фахівця-психолога, що пов’язана із локусом контролю Я та життя, термінальними, інструментальними і життєвими вартостями, емоційною та вольовою спрямованістю, суб’єктивним контролем, рефлексивністю, потребо-мотиваційною сферою, цільовими настановленнями і саморефлексією.

2. Пояснено зміст і сутність “освітнього середовища”, котре є багатовимірним соціально-педагогічним простором, де здійснюється ситуативний вплив на розвиток смисложиттєвих орієнтацій особистості майбутнього фахівця психологічного амплуа. Авторка висновує, що освітнє середовище містить: 1) якісні показники викладання; 2) рівень вимог, які ставляться до учня в процесі навчання; 3) встановлений тип стандарту освіти; 4) прийняті в даному навчальному закладі норми поведінки і стиль спілкування; 5) чітко окреслені позитивні ціннісні орієнтації, до формування яких прагне випускник; 6) сукупність соціальних, культурних та інших умов, за яких відбувається освітня діяльність майбутнього психолога.

3. Виділено систему рис-якостей психолога-професіонала, котра формується і починає діяти вже у процесі професійного становлення та містить такі характеристики: 1) загальноособистісні (картина світу, образ Я, пропагування соціальних норм і цінностей); 2) операційні (здатності,

обдарування, висока психічна саморегуляція); 3) мотиваційні (професійні інтереси, схильності, мотиви досягнення); 4) домінуючі емоційні та функціональні стани (наміри, очікування, почуттєва активність, емоційний фон і т. п.). За результатами дослідження доведено, що процес становлення фахівця-психолога містить усвідомлення своїх цілей, оцінку внутрішніх та зовнішніх ресурсів, здатність керувати власним життям, активізацію мотиваційних, вольових, інтелектуальних зусиль, мобілізацію сил, спрямованих на досягнення проміжних цілей і загального результату, інтеріоризацію професійних цінностей.

У **третьому розділі** “Формування та особливі ознаки смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів” подано результати емпіричного дослідження, їх кількісну і якісну аналітичні характеристики, представлено програму оптимізації формування смисложиттєвих орієнтацій студентів-психологів.

Основними здобутками даного розділу є:

1. Емпірично доведено, що смисложиттєві орієнтації пов'язані з професійною самосвідомістю та керуються когнітивним, регулятивним, оцінно-емоційним функціональними ритмами свідомості особистості. Також обґрунтовано специфіку процесу формування системи її смисложиттєвих орієнтацій, що визначається співдією внутрішніх і зовнішніх чинників, а саме рівнем розвитку мотиваційної, когнітивної та смислової сфер, особливостями соціального середовища, характером і формою психологічного впливу безпосереднього соціального загалу й суспільних інститутів на особу.

2. Обґрунтовано роль психолого-динамічних детермінант у формуванні смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів, що виявляються в: 1) усвідомленні значущості матеріальних і духовних життєвих цінностей в образі світу; 2) виробленні особистісних смислів як вартісних пріоритетів життєздійснення; 3) індивідуалізації смисложиттєвих орієнтацій та їх рефлексії; 4) локалізації життєвих стратегій і стилів у часопросторі психосоціального становлення; 5) вибудовуванні власної

аксіопсихологічної ієрархії, б) практичному освоєнні соціоекзистенційних ролей у гармонії зі складовими власної Я-концепції.

3. Доведено, що формування смисложиттєвих орієнтацій в освітньому просторі вищої школи позначене етапами: а) усвідомленням й актуалізацією особистісних вартостей; б) розвитком і стабілізацією індивідуальних ціннісних орієнтацій; в) ідентифікацією себе з фахівцем, якому притаманні вартісні пріоритети професійної групи; г) побудовою і реалізацією суб'єктом ціннісно-сміслової перспективи; д) активністю особи в освітній і професійній діяльності. На основі емпіричних даних виявлено, що серед професійно важливих рис-якостей особистості психолога основними є здатність до емпатії та рефлексії, високий рівень домагань, професійне психологічне мислення, відповідальність, самоконтроль, усталена система ціннісних і смисложиттєвих орієнтацій.

4. Розроблено та впроваджено програму формування смисложиттєвих орієнтацій студентів-психологів для оптимізації впливу середовища ВНЗ у становленні даного конструкту як компонента аксіосфери особистості. В її основу покладені психолого-педагогічні принципи особистісно-професійного розвитку студентів, що містять змістовні, організаційні і технологічні заходи з урахуванням їхніх індивідуально-психологічних особливостей. Задіяні у процесі реалізації програми активні методи навчання містять командні вправи, дискусійні обговорення, інтерактивні міні-лекції, завдання для міні-груп, "кейси" реальних ситуацій психологічної практики тощо. Наскрізною метою цієї програми є віднаходження оптимальних шляхів у впливі на юних наступників у формуванні їх ціннісно-сміслових пріоритетів екзистенційного та фахово-етичного характеру.

Точність і повнота одержаних результатів дослідження забезпечена застосуванням адекватного інструментарію для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних, який дав змогу отримати статистично значущі показники функціонування психологічних механізмів становлення

смісложиттєвих орієнтацій студентів-психологів, що є результатом конвергенції ціннісно-сміслових (аксіологічних) структур свідомості.

Достовірність і наукова новизна одержаних І.С. Варє результатів взаємопов'язані й не викликають сумніву. Отримані висновки дисертації конкретні і повністю відповідають сформульованим завданням дослідження, її наукові положення й узагальнення базуються на використанні адекватних методів статистичної обробки даних, що підтверджує їх вірогідність.

Водночас рецензована дисертація не позбавлена *окремих локальних недоліків*, що формулюються нами як побажання на майбутнє.

1. У тексті рукопису зустрічається не зовсім доречно використання категорійного тезаурусу психологічної науки. Так, на с. 20 авторка зазначає: “смісл життя розглядається як *регулятивне поняття*”, але у психології термін “*регуляція*” вживається для позначення спрямування чи впорядкування певної системи як процесу-дійства, а *поняття* – це вже упорядкована форма мислення чи сформована система думок, наукові ж поняття відображають істотні та необхідні ознаки окремого предмета, об'єкта, явища чи процесу, то ж самі є регуляторами, що впорядковують конкретну наукову систему. Аналогічне вживання не зовсім доречних понять споглядається на с. 50: “Індивід тим самим зливається з групою, втрачаючи свою аутентичність”, але автентичність, за К. Роджерсом, – це прояв справжніх, властивих тільки даній людині думок, емоцій, поведінки і т.ін., що, як мінімум, є проявом свідомості або й самосвідомості, а відтак притаманна тільки особистості, а не індивіду як організму, котрий лише належить людському роду. Тож слід більш зважено підходити до використання у науково-психологічному тексті тих чи інших дефініцій.

2. Авторка відзначає, що “студент упродовж навчання в університеті проходить повний чотириланковий цикл професійного становлення, а саме: пізнавально-ситуаційний етап (перший курс), нормативно-мотиваційний (другий), ціннісно-діяльний (третій і четвертий) і духовно-післядіяльний (п'ятий курс)” (с. 29), що є конкретизацією учинкового підходу В.А. Роменця

у психології, але у літературних джерелах, на жаль, немає посилання на наукові праці цього українського ученого. Надалі вчинковий підхід знайшов обґрунтування у теорії модульно-розвивального навчання і циклічно-вчинковому підході А.В. Фурмана та його наукової школи, що не повномірно висвітлено у роботі дисертантки.

3. У теоретичній частині дисертації, на великий жаль, немає чіткого розподілу і розмежування понять *сенсу* і *смислу* життя, що, враховуючи значний потенціал української мови, призводить до одностороннього висвітлення науково-психологічних детермінант ціннісно-смісложиттєвого становлення особистості майбутнього психолога. Як відомо, *смысл* – загальне уявлення про предмет і розуміння його значущості, а *смысл* – особистісне ставлення/відношення до предмета, його сутнісних характеристик, змістонаповнення й емоційно забарвлена оцінка його вагомості для самої людини.

4. У тексті дисертації є певні стилістичні огріхи, що стосуються вживаних термінів. Зокрема, на с. 29 авторка пише: “Студентський вік являє собою особливу стадію соціалізації індивіда...”, те ж саме словосполучення “студентський вік” вживається на с.59 й у схемі на с. 42 дисертації і в авторефераті, хоча в жодній віковій періодизації немає означеної дефініції. Вона більш всього, має на увазі вік, на який припадають роки навчання у ВНЗ, що найчастіше співпадає з юністю. Тож у тексті варто використовувати усталену, традиційну термінологію психологічної науки.

Однак висловлені зауваження і побажання не зменшують наукової значущості та прикладної вагомості дисертаційної роботи І.С. Варє, яка є концептуально, логічно, змістовно і структурно цілісною та завершеною.

Зміст автореферату сутнісно відображає основні положення повного тексту дисертації. Їх оформлення в цілому відповідає вимогам Атестаційної комісії МОН України. Основні результати дослідження повно висвітлені в науковій періодиці (16 публікацій).

Висновок. Дослідження дисертантки виконане на високому теоретико-експериментальному рівні, відзначається потужною апробацією, унаявлене численними публікаціями і має непересічне наукове значення з можливим подальшим практичним застосуванням. Загалом дисертаційна робота І.С. Варе “Особливості формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів” є цілісним і завершеним, самостійно виконаним, повноцінним дослідженням, у якому отримані нові науково обґрунтовані результати, що системно вирішують актуальну суспільну значущість.

За тематикою, структурою та змістом, науковою новизною і практичним значенням як кваліфікаційне наукове дослідження робота відповідає вимогам п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її авторка Варе Ірина Сергіївна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

**кандидат психологічних наук,
доцент кафедри
соціальної роботи та кадрового
менеджменту Одеського
національного політехнічного
університету**

*Лідия
засвідчую
про експерт*

А.А.Фурман

Д.В. Полімарський